

ԿՐԹՆԱԿԱՆ

ՏԵՐՈՒՆԱԿԱՆ ԱՂՈԹՔԸ

Ը.

«ԵՒ ԹՈՂ ՄԵՋ ԶՊԱՐՏԻՍ ՄԵՐ, ՈՐՊԷՍ ԵՒ ՄԵՔ ԹՈՂՈՒՄՔ ՄԵՐՈՑ ՊԱՐՏԱՊԱՆԱՅ»

Ներդրութեան այս հայցուածքը, այս աղերսը երկրորդն է մեր անձնական պէտքերուն համար ուղղուած հայցուածնեւուն։ Նախորդով ուղղակի մեր մարմնական պէտքերուն զոհացումը կը խնդրէինք Աստուծմէ, իսկ ասով՝ մեր հոգեկան շատ էական մէկ պէտքին զոհացումը։ «Տուր»ը կարօտ զաւակի մը պաղատանքն է, իսկ «Ներէ՛ն» մեղաւոր զաւակի մը աղերսանքը։ «Տուր»ը երկնաւոր Հօր Ծնորհաց ու բարիքներու առատութեան ու լիութեան վրայ վստահ ոգիով մը կը պաղատինք. իսկ «Ներէ՛ն» մեր պարտքերուն և մեղքերուն վրայ անդրադարձած՝ բեկուն և ընկճուած սիրտով կը հառաչենք։

Ուրեմն, հոս այս հայցուածին մէջ գործածուած քանի մը բառերու նշանակութիւնը ճշգրիտ աշխատելէ ետքը, քանի մը խորհրդածութիւններ ընենք հայցուածին վրայ ընդհանրապէս։ «Պարտք» եւ «Պարտապաններ» բառերը գործածուած են Մատթէոսի Աւետարանին մէջ, մինչդեռ Ղուկասու տուած օրինակին մէջ (Ղուկ. ԺԱ. 4) «Մեղք» բառը գործածուած է «Պարտք»ին տեղ։ Ղուկասու օրինակին մէջ, հաւանաբար, մեր առ Աստուած ունեցած պարտքերու մեծութիւնն ու կարեւորութիւնը, մեր ընկերներուն մէջ ունեցած պարտքերուն հետ բաղդատելով, առաջինին ծանրակշիռ հանգամանքը ցուցնելու համար գործածուած է «Մեղք» բառը։ Եւ անուրանալի է որ Աստուծոյ և մարդոց ունեցած մեր այս կրկին պարտքերուն տարբերութիւնն ալ անչափելի կերպով մեծ է և անբաղդատելի։ Բայց՝ նորէն այս երկու իրողութիւններն ալ ընդհանուր իմաստով «Պարտքեր» կրնան կոչ-

ուիլ։ Դարձեալ նկատողութեան արժանի է որ այս «Պարտք և Պարտապան» բառերուն տեղ «Յանցանք» բառը գործածուած է այս գլուխին 14 և 15 համարներուն մէջ (Մատթ. Զ.)։ Անհաւանական չէ՝ որ այս հայցուածով կ'անարկուի այն յանցանքներուն և պարտքերուն զորս գործած ենք նախորդ հայցուածով խնդրուած բարիքներուն համար՝ մեր ապերախտութեամբ։ Որովհետեւ, «Զհաց մեր հանապազօրդ տուր մեզ այսօր» աղօթելով՝ Մեր վրայ նոր պարտքեր աւելցուր ըսած կ'ըլլանք։ Եւ ո՛րչափ անթիւ են Աստուծոյ պարգեւած շնորհները, իբրեւ Արարիչ՝ իր բոլոր արաքածներուն, իբրեւ Հայր՝ իր բոլոր զաւակներուն։ Այս յարաբերութիւնները՝ ի՛նչ պարտքեր, և անկատար պարտքերն ալ՝ ի՛նչ յանցանքներ, պարտազանցութիւններ և նոյնիսկ մեղքեր կը ծանրացնեն մեր վրայ։ Այս պարտքերը, ինչպէս երկրաւոր որդիներուն իրենց ծնողքներուն ունեցած պարտքերը, բնական ու բնազդականէն զատ, ունին նաև բարոյական նկարագիր։ Թէև մեր երկրաւոր ծնողքները բնազդականին՝ հետ բարոյական պարտականութեամբ մը կուտան մեր պէտքերը, բայց անոնց պահանջը մեր երախտապարտութեան, հնազանդութեան եւ նուիրումին վրայ, անտարակուսելի է։ Խիղճը, բարոյականութիւնը և Ս. Գիրքը կը զենեն այս պարտականութիւնները մեր վրայ։ Ուրեմն, ո՛րչափ անհամեմատելիօրէն աւելի են անոնք Աստուծոյ հանդէպ։ Ահա այս յարաբերութիւններով կը ծլին ու կ'ուռճանան մեր պարտքերը առ Աստուած։ Բայց, կարեւոր է հոս «Պարտք» բառը մերկացնել իր ունեցած «Պարտականութիւն» իմաստէն։ Որովհետեւ, պարտք բառը պարտականութիւն իմաստով կը նշանակէ գործեր և ծառայութիւններ, զորս ընել պէտք ենք։ Մինչդեռ հոս մեր այս պարտականութիւններուն դէմ առ Աստուած և առ մարդիկ թերացում կը նշանակէ, և ուստի կ'առնէ «Յանցանք», «Պարտք» և «Մեղք» նշանակութիւնները։ Հետեաբար, հոս պարտք ըսելով պէտք չէ հասկնալ չկատարուած կամ թերացուած պարտականութիւններ։ Պարտք բառը յոգնակի գործածուած է աղօթքին մէջ. և արդէն հայերէն լեզուի մէջ ալ անեղական բառ մըն է, ինչ որ ա-

ւելի կը յարմարի մեր պարտքերուն շատութեան:

«Ներողութիւն» կամ «ներել» կը նշանակէ փոփոխութիւն մը Աստուծոյ յարաբերութեան մէջ մեզ և մեր մեղքերուն հանդէպ: Այս յարաբերութեան փոփոխութիւնը չի նշանակեր թէ Աստուած հաշտուած է մեր մեղքերուն հետ. որովհետեւ, Ան յաւիտենապէս կ'ատէ մեղքը և մեղաւորը՝ որ չզղջար. այլ, թէ Աստուած հաշտուած է մեզի հետ, որովհետեւ մենք զղջացած ենք մեր մեղքերէն, կամ Աստուած չեղեալ համարած է մեր մեղքերը և ըստ այնմ կը վարուի մեզի հետ: Ուրիշ կէտ մըն ալ սա է, թէ այս միակ հայցուածն է որուն վրայ անդրադարձած է Յիսուս երկրորդ անգամ, քանի մը տող վարը: Թէև Ղուկասու Աւետարանին մէջ հացի հայցուածին վրայ ևս կ'անդրադառնայ թախանձազին պաղատող բարեկամին առակով, «Խնդրեցէք և տացի, հայցեցէք և զրտջիք, բախեցէք և բացցի ձեզ» խօսքերով. նոյնպէս երկրաւոր հայրերու օրինակով, որոնք իրենց հաց, ձուկ և ձու ուզող որդիներուն քար, օձ և կարիճ չեն տար: Բայց Մատթէի Աւետարանին մէջ, Տէրունական Ազօթքին ճիշդ վերջը, հետեւալ կերպով կը կրկնուի այս հայցուածին իմաստը, մէջտեղ հանելով տրուած պայմանին, կամ մեր կողմէն խոստացուած չափանիշին կարեւորութիւնը: «Զի եթէ թողուցուք մարդկան զյանցանս նոցա, թողցէ և ձեզ Հայրն ձեր երկնաւոր: Ապա եթէ ոչ թողուցուք մարդկան ըզյանցանս նոցա, և ոչ Հայրն ձեր երկնաւոր թողցէ ձեզ զյանցանս ձեր (Մատթ. Զ. 14 և 15): Յիսուս ասով շեշտած կ'ըլլայ ներողութեան կարեւորութիւնը թէ՛ իբրեւ շնորհ զայն այս հայցուածով Աստուծոյ խնդրելու խրախուսելով մեզ, թէ՛ ալ մեր ընկեր-արարածներուն ներելու պարտականութիւնը ընդգծելով մեր առջև, մեր կեանքին մէջ:

Ուրեմն, սա քանի մը կէտերուն վրայ կեդրոնացնենք մեր ուշադրութիւնը:

Ա. — Այս մեծ սկզբունքին — ներողութեան — գոյութիւնը աշխարհի մէջ և անոր նշանակութիւնը:

Նախ, աշխարհի ընկերային կազմութեան մէջ, բարոյական տարրի մը գոյու-

թեան համար համոզիչ փաստ մըն է սա: Ինչպէս որ գտնուած են բարոյապաշտներ, որոնք մարդկային կրօնական և հոգեւոր բոլոր զգացումները միայն բարոյականի, ու մաքուր կենցաղաւարութիւնն ու հոգեւոր փրկութիւնը միայն բարոյական սկզբունքներու մէջ սահմանափակած են. նոյնպէս ալ գտնուած են նիւթապաշտներ, որոնք՝ միւս ծայրայնութեան դիմելով, մարդկութեան բարոյական բնութիւնը ուրացած և անոր բարոյական յարաբերութիւններէն ու կապակցութիւններէն բխող պարտականութիւններու լուծը խալալ թօթափելու չափ առաջ գացած են: Բայց այս ծիծաղելիութիւն մը և մեծ յիմարութիւն մըն է միանգամայն: Մարդ, իբրեւ բարոյական էակ, ու ա'լ աւելի իբրեւ կրօնական զգացումով օժտուած էակ, կը ստանայ իր մեծութեան անթառամ պսակը կենդանական աշխարհի մէջ, ու բոլոր արարածներու վրայ: Քանի որ մեր առօրեայ կեանքին մէջ ներողութեան սկզբունքը մշակելու շատ մը հարկադրող պատճառներու տակ կը գտնուինք և առանց անոր չենք կրնար խաղաղ ու անխռով կեանք անցընել, հետեւաբար, ունինք բարոյական բնութիւն մը և այս ներողութեան պէտքը մէկն է անոր ստիպողականութիւններէն:

Երկրորդ, սա համոզիչ փաստ մըն է նաեւ, թէ այս բարոյական սկզբունքը խիստ, տրամաբանական ճշդութեամբ, առանց առաձգականութեան կամ փոփոխութեան չէ: Սխալմունք մը, անկում մը, յանցանք մը առանց դարմանի չէ: Եթէ այդպէս եղած ըլլար՝ վա՛յ էր մեզի: Եթէ Աստուած մեր մէջ համակիր և յորդելու յօժար հոգի մը չզնէր՝ ուրիշներու ներել բարոյական անկարելիութիւն մը պիտի ըլլար: Այդ պայմաններու տակ ո՞րչափ դժուար պիտի ըլլար մեզ մղել կեանքի այս պայքարը: Նոյն իսկ ներողութեան, համակրութեան և թոյլտուութեան այս լայն շրջանակին մէջ այսչափ դժուար կ'ըլլայ մարդոց ապրիլ իրարու հետ: Առանց այս պիտի զօղիչ զգացումի մը մարդկային ընկերութիւն մը երազել, ընկերային կեանք մը յուսալ մեծագոյն անբանաւորութիւն մը պիտի ըլլար: Սիրտը միտքին ճշգրութեամբ, տրամաբանական խստութեամբ ու աններողութեամբ չզործեր, որովհետեւ,

սիրոյ, գութի զգացումներուն առաձգականութեամբ շատ յանցանքներ կրնան ծածկուիլ։ Սուսկի մը կը նմանին այս զգացումները, որոնք իրենց ծակտիքներուն մէջ առատ ջուր կը բոխանդակեն շատ մեղքեր ու աղտեր լուսուռ և մաքրելու։ Եւ այս իրողութիւն է ոչ թէ միայն մարդկային յարաբերութիւններուն համար, այլ նոյնիսկ Աստուծոյ վերաբերումը մեզի դէմ նոյն ներողութեան օրէնքով կը յայտնուի։ «Մեղաւորը պէտք է մեռնի»։ ահա շանթահարիչ, ահարկու, մահացուցիչ վճիռը Հին Օրէնքին։ Բայց «Առողջներ բժիշկի պէտք չունին»։ ահա նշանաբանը Նոր Օրէնքին, Սիրոյ Օրէնքին։

Երրորդ, ներողութեան պէտքը մեր ընկերային կեանքին համար (ներողութեան զգացումը զարգացնելու դիտաւորութեամբ կատարուած ներողամտութենէն զատ) բացարձակ է, նոյնիսկ անոր գոյութիւնը, տեականացումը երաշխաւորելու համար։ Ինչպէս որ սնունդը անմիջական պէտք մըն է մեր մարմնային կազմութեան համար, նոյնպէս ալ ներողութիւնը պէտք մըն է մարդկային ընկերային կազմութեան համար. առանց այս չաղախին պիտի չկրնար քարքարի վրայ մնալ ընկերային աշխարհին մէջ. առանց այս միացման գիծին մարդիկ պիտի չկարենային ամբողջութիւն մը կազմել, որ և է մէկ ձևի տակ։

Հետեւաբար, այս բոլոր պատճառները զօրաւոր փաստ մը կը հիւսեն նաև Առաքելական Հանգանակին սա շատ էական յայտարարութեան համար. «Հաւատամք և ի թողութիւն մեղաց»։ Այս ճշմարտութիւնը այս հայցուածին երկրորդ կէտին լուսով աւելի ցայտուն կերպով կը յայտնուի. որովհետև, ասոր մէջ, ներողութեան մեր մէջ զործնականացումը, իբրև չափանիշ պայման դրուած է Աստուծոյ ներողութիւնը վայելելու համար. — այսինքն՝ կը մաղթենք որ Աստուած մեզի ներէ, ինչպէս որ մենք ալ կը ներենք մեր պարտապաններուն։

Բ. — Մեր պէտքը Աստուծային ներողութեան համար։ Մեր հետեւեալ պարտքերուն համար պէտք ունինք ներողութեան։

(1) — Մեր չհատուցուած պարտքերը՝ Աստուծոյ անհամար ու անգին շնորհներուն դէմ՝ պէտք ունինք ներողութեան։

Երբ մեր մարդկային տկար երևակայութեան զօրած չափով իսկ երևակայել ջանանք Աստուծոյ շնորհներուն արժէքը, երբ մեր մոռացկոտ յիշողութեան կրցած չափով իսկ աշխատինք մտաբերել Անոր բարիքներուն անբաւութիւնը, անհզոր ուկիանոսին եզերքը նստող և զայն դիտող մէկու մը ունեցած տպաւորութիւնը պիտի ունենանք հոգեւորապէս։ Հաւատացեալներու հայրը Աբրահամ ինչ որ զգաց երբ աստեղազարդ գիշերուան մէջ կը գիտէր այն բիւրաւոր անքուն աչքերը, և երբ անոնց լուռ երգերուն արձագանգին մէջ մտիկ կ'ընէր իր սերունդին բազմացման և օրհնուելուն հոգեխօսելի մեղեդին, նոյնը կը զգայ նաև հաւատացեալը՝ երբ իր հոգեկան աչքերը կը վերցնէ շնորհաց երկինքին անբաւութեանը վրայ փթթող բիւրաւոր բարիքներուն, և իր հոգին կը հրճուի մեծ խնդութեամբ։ Բայց, այս խնդութիւնը ունի նաև իր հակազործունէութիւնը որ շատ կը տխրեցնէ մեզ։ Ի՞նչ կրցած ենք ընել՝ Աստուծոյ այս շնորհներուն և բարիքներուն դէմ, թէև փոխադարձ հատուցումի խեղճուկ տրիտուրի մը պէտք չունի Աստուծոյ։ Եւ մեր ջանքերը այս մասին ուրիշ բանի մը պիտի չծառայէին, եթէ ոչ բարձրացնելու, զօրացնելու և վսեմացնելու համար զմեզ հոգեւորապէս։ Կ'աղօթենք՝ մենք ենք յազկեցողը. կը գահանանք՝ մենք ենք ազնուացողը. կը բարեբանենք՝ մենք ենք փառաւորուողը։ Շնորհակալ կ'ըլլանք՝ մենք ենք վերացողը։ Ու զարձեալ այս կրկնակի օրհնութիւններու մէջ ապերախտ գտնուիլ Աստուծոյ անհատնում և մեծարժէք շնորհներուն դէմ։ Ո՛հ, պէտք չէ որ ապերախտութեան ոգին ստորնացնէ մեզ, անտարբերութիւնը նուաստացնէ մեզ, մոռացկոտութիւնը խտպանացնէ մեր հոգին։ Աստուծոյ բարիքները անձրեւի նման կ'իջնեն, և երբ շնորհաց արեւը ծաթի մեր հոգիններուն վրայ, պէտք է որ երախտագիտութիւնը չօգիններու պէս վերասլանայ մեր սիրտերուն ալքերէն։

(2) — Մեր չհատուցուած պարտքերը՝ մեր ընկերարարածներուն դէմ՝ պէտք ունինք ներողութեան։ Մենք անդամ ենք մեծ ընտանիքի մը, որ մարդկային ազգ կը կոչուի։ Արարիչը մեզ իրարու զօգած

է փոխադարձ պարտականութեանց կապերով. մենք մեր եղբորը պահապանն ենք. այլևս մարդկութիւնը կայէնի ըմբոստ ու յանդուգն ոգիով չի կրնար ըսել. «Միթէ ես իմ եղբորս պահապանն եմ»: Մենք եղբայրներ ենք, և իրարու ալ՝ պահապան: Աստուած անհատներու հետ իրեն ցեղի մը պատկանող անդամներու հետ կը վերաբերուի: Մենք հայրեր ենք՝ պատասխանատու մեր որդիներուն համար. որդիներ ենք՝ պատասխանատու մեր հայրերուն համար: Անհատը կորսուած չէ մարդկային խղճմտանքին մէջ: Մարդ գլխու պտոյտ կը զգայ մտածելով այն բազմատեսակ պարտքերը, զորս ունի իր ընտանիքին, սերունդին, ազգին, եկեղեցիին, երկրին, կառավարութեան, և բոլոր մարդկային ընկերութեան հանդէպ առհասարակ: Բայց, դարձեալ շօշափելի իրողութիւններ են այս բոլորն ալ, և պէտք է որ կատարուին: Եթէ Պօղոս սրբազան առաքեալին պէս՝ բարեօք պատերազմը պատերազմած ըլլալու գոհունակութեամբ յոյսը պիտի ունենանք փառքի անթառամ պսակին արժանանալու:

Փոխադարձ ծառայութեան սկզբունքը, որ արդի բնական, բարոյական ու ընկերական աշխարհներու անխախտ օրէնքն է, նուիրական սկզբունքն է նաև Քրիստոնէական կրօնքին: Այս՝ կը տեսնուի նաև եկեղեցի-ամբողջին մէջ: Եկեղեցւոյ զարգացման և ընդհանրացման հետ բազմացան նաև այն կապերը, որոնք հաւատացեալներու ամբողջը իրարու կը զօղեն: Այսպէս ըսելով, չենք ուզեր այս սկզբունքը միայն Քրիստոնէութեան մասնաւորել. որովհետև, նախաքրիստոնէական ընկերութիւնն ալ ունէր շատ մը կազմակերպութիւններ. բայց այս սկզբունքին մշակումն ու ընդլայնումը փառքն է Քրիստոնէութեան: Հրեային պարտքի ու պատասխանատուութեան շրջանակը մինչև իր ազգակիցները՝ կ'ընդարձակուի, իսկ քրիստոնէինը՝ մինչև աշխարհի ծայրերը, առանց ազգի ու կրօնքի խտրութեան: Հետեալբար, ո՛րչափ աւելի շատ է նաև հաւատացեալին պարտքը իր ընկեր-արարածներուն հանդէպ: Հին կրօնքները մարդկութիւնը՝ իրենց շրջանակէն դուրս՝ պիղծ կը համարէին և կ'արգիլէին փոխադարձ

հաղորդակցութեան միջոցները. մինչդեռ Քրիստոնէութիւնը եկաւ սօրվեցնելու համար, թէ բոլոր մարդիկ Աստուծոյ պատկերովը ստեղծուած են, անմահ հոգի մը ունին և իրարու եղբայր են: Մայրագոյն Արեւմուտք բնակող հաւատացեալին սիրտին մէջ ծնցուց փրկութեան հոգն ու մտածումը Մայրագոյն Արեւելքի կոապաշտին համար: Աշխարհիս չորս ծայրերը իրարու զօղեց և այս կերպով բազմացուց պարտքն ու պարտականութիւնը քրիստոնէին՝ հանդէպ իր նմաններուն: Բայց, մեղք որ մենք ժառանգաբար ունինք ծուլացում և թերացում մը ճիշդ այդ կէտին մէջ, որ կը նսեմացնէ մեր հոգեկան ազնուութեան և մեծութեան փայլն ու պերճանքը: Քրիստոնեայ մը, որ իր անձն ու հազիւ իր ընտանիքը կրնայ կրել ու պահել իր սիրտին մէջ, չէ կարելի բազդատել ուրիշ քրիստոնէի մը հետ, որ բոլոր աշխարհ կրնայ կրել ու պահել իր սիրտին մէջ. մեծ է տարբերութիւնը առաջինին և վերջինին միջև՝ հոգեկան մեծութեան տեսակէտով: Բայց, դժբախտաբար, քիչ չեն քրիստոնեաներ որ առաջին տեսակին կը վերաբերին, և հետեալբար, անհոգ իրենց պարտականութեանց ընդարձակագոյն սահմանին համար: Քրիստոնէութիւնը զԱստուած և իր ընկերը բոլոր սիրտով, բոլոր հոգիով սիրել կը պատուիրէ, և նոյն ատեն Բարի Սամարացիի օրինակով կը ցուցնէ, թէ ո՛րչափ ընդարձակ է այն շրջանակը, որ իր մէջ կը բովանդակէ մեր ընկերները: Ուրեմն, ընկերներու այս մեծ շրջանակին մէջ մեր յարաբերութիւններէն ծագում առնող և ճիւղաւորուող այսչափ շատ պարտքերով բեռնաւոր ըլլալով, հին մարդէն մեզ ժառանգաբար մնացած ևսասիրական և անձնապաշտ հակումներն ալ նկատի առնելով, ո՛րչափ պէտք ունինք ներողութեան՝ մեր չկատարուած, չհատուցուած պարտքերուն համար: Պարտքեր՝ Արարչին հանդէպ, պարտքեր՝ մեր ընկերներուն հանդէպ, և այս ամենուն անթերի կատարումը. այո՛, մեր երեակայածէն շատ մեծ ու դժուար գործ մըն է, և առանց Աստուծոյ անսպառ և անհուն ներողութեան, չենք կրնար արժանաւորապէս ստանալ այն բաղձալի և միանգամայն գովելի վիճակը որ Աստուծային գնահատման առարկայ կը

դարձնէ մեզ. «Աղնիւ, ծառայ բարի և հաւատարիմ, մուտ յուրախութիւն Տեառն»։ Հետեւաբար, չմոռնանք թէ միշտ պէտք ունինք ներողութեան՝ ընկերային մեր պարտականութեանց մէջ թերացումներու համար։

(3) — Մեր թերացման և անփութութեան յանցանքները և պարտքերը պէտք ունին ներողութեան։ Արդէն վերոյիշեալ երկու կէտերը լուսաբանելով պարզելու աշխատած եղանք, թէ մեր թերացումի և անփութութեան պարտքերը մեր ո՞ր յարաբերութեանց մէջ կը կեդրոնանան։ Բայց, տխուր և ցաւալի իրողութիւնը այս է, որ ունինք այս յանցանքներն ու պարտքերը. չենք կրնար պատճառանքներ գտնել առարկելու, թէ այս մասին անպատասխանատու ենք, թէ Աստուած մեր կարողութեանէն բոլորովին բարձր և մեր հասողութեանէն բոլորովին հեռու պարտականութիւններ դրած է մեր վրայ։ Այսպիսի առարկութիւններ եթէ երբեք մեր շըրթուքները բարբառին՝ մեր սիրտերը չեն կրնար համաձայնիլ մեր շըրթուքներուն հետ. հետեւաբար, անօգուտ պատճառանքներ են ասոնք, քանի որ մեր զիտութեան, կըթութեան և յարաբերութեանց աստիճանին հետ համահաւասար և զուգընթաց կ'երթան մեր պարտականութիւններն ալ։ Եթէ պարտականութեան մը զիտակցութիւնը ունինք, ունինք նաեւ զայն կատարելու կարողութիւնը։

Բայց կրնայ հարցուիլ, թէ ինչո՞ւ մեր այս կարողութեան գործադրութիւնը բարւոք կատարուած պարտականութեան մը բոլոր պայմանները չգոհացներ։ Ասոր պատճառը փնտռելու ենք մեր բարոյական բնութեան փտութեանց մէջ։ Ինչո՞ւ համար հրեշտակները չեն թերանար և անփոյթ չեն գտնուիր իրենց պարտականութեանց մէջ. — որովհետեւ անոնք իրենց պարտականութեանց զիտակցութեան հետ ունին նաեւ բարի կամք մը, յօժար տրամադրութիւն մը, սուրբ բաղձանք մը և անմեղ բնութեան մը բոլոր թափը՝ իրենց այս պարտքերուն հատուցման համար, և անասո՞ր համար չեն թերանար, չեն ծուլանար, չեն դադրիր։

ԳՐ. ՍՐԿ. Հ. ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ
(Շարունակելի՝ 14)

ԱՆՄԱՀՈՒԹԵԱՆ ԿԱՐԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

Անմահութեան հաւատալու ամենէն ծանօթ գծաւարութիւնը թերեւս սա է որ երեւոյթները անոր դէմ են։ Ով որ տեսած է մարդու մը աստիճանաբար ծերանալը, անոր մտքին տկարանալը իր մարմնոյն թառամելուն չափով, մինչեւ որ, միտքը պարպուի, մարմնին քունը տանի, կը հասկնայ անմահութեան դէմ երեւոյթին յամառ փաստը։ Ամէն ինչ որ կրնանք տեսնել, կը մեռնի, եւ որովհետեւ մեզի համար ամենէն համոզիչ փաստը մեր զգայարանքներուն ուղղակի վկայութիւնն է, մեր միտքերուն եւ անհատականութեան շարունակութեան մասին հաւատքի միջեւ մտած է աչքերու արգելքը։ Մեր աչքերը կը վկայեն մեռած եւ փոշիացած մարմնոյն մասին. մեր ականջները կը վկայեն թէ ձայնը լուռ է. մեր ձեռքերը կը վկայեն թէ այլ ևս կարելի չէ պատասխան առնուլ, նոյնիսկ ձեռքի սեղմումով մը, մեր ամենաստիպողական եւ կաթողին կոչերուն։ Մեր բոլոր զգայարանքները լեզու կ'ըլլեն եւ կը պոռան թէ մեր բարեկամը մեռած է։ Մարդոց մեծագոյն մասին համար, այս պարզ իրողութիւնը միակ մեծագոյն դժուարութիւնն է հաւատքի ճամբուն վրայ։

Այս խոչընդոտը, սակայն, անկանոն կամ անխնամ մտածումով իսկ յայտնապէս տարհամոզիչ է։ Եթէ նայուածքներով ապրէինք, պիտի ապրէինք ամենէն կարեւոր իրողութիւններուն մասին ամենակոշտ տեղիտութեան մէջ, ոչ միայն հոգեւոր, այլ եւ ֆիզիքական աշխարհին նկատմամբ։ Արեւը այնպէս կ'երևի թէ կը շարժի, բայց չի շարժիր։ Երկիրը այնպէս կ'երևի թէ տափակ է, երբ կ'ընդունուի, եւ այնպէս թէ տեղը կեցած է, երբ մէկ վայրկեանի մէջ կը տեղափոխուի աւելի քան հազար մղոն։ Կէսօրին աստղերը զացած կը թուին, բայց անոնք հոն են։ Շիտակ գաւազան մը դրէք հանգարտ լիճի մը մէջ եւ ան ծուռ կ'երևի, մինչդեռ տակաւին շիտակ է։ Դրէք կապոյտ ապակի մը ձեր մէկ աչքին վրայ ու դեղին քապակի մը միւս աչքին վրայ եւ, ճերմակ սենեակի մը մէջ մտնելով զայն պիտի տեսնէք համակ կանաչ։ Ֆի-